

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Szarvas, Melinda

Title: Kettő orvos Szerbiában (Koczka József naplója, 1914)

Year: 2015

Version:

Please cite the original version:

Szarvas, M. (2015). Kettő orvos Szerbiában (Koczka József naplója, 1914). Apokrif Online, 27.01.2015. <https://apokrifonline.wordpress.com/2015/01/27/ketto-orvos-szerbiaban-konyvkritika/>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Szarvas Melinda Kettő orvos Szerbiában

(Koczka József naplója (1914), Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2014.)

Az első világháború századik évfordulójára az újvidéki Forum Kiadó egy Jászapátiról származó katonaeorvos-növendék, Koczka József naplóját jelentette meg, amit a fiatalember a szerb fronton vezetett 1914. július 29-től november 4-ig, majdhogynem folyamatosan. A *Jászapáti és Vidéke* című hetilap 1914. december 13-ai számában számolt be a naplóról. Nemcsak maga a szöveg, de az azt kiegészítő jegyzetek is fontos szempontokra hívják fel a figyelmet, olyanokra, melyekről 2014-ben a világháború kapcsán talán kevesebb szó esett. Ami igazán izgalmassá teszi a vékony kötetet, az annak a pusztá ténye, hogy nem egymagában áll: ha úgy tetszik, van egy párja. A benne rögzített események egy másik naplóban is szerepelnek, egy a harctér túloldalán, Belgrádban a kórházban szolgáló orvosnő szintén fennmaradt naplójában.

Könnyű egyetérteni azzal, ami a magyar orvosnövendék feljegyzéseiből összeállított kötet előszavában olvasható: „különös játéka a sorsnak, hogy a világháború első heteit a hadszíntér lényegében ugyanazon pontján egyszerre ketten is megörökítsék, s az még különösebb, hogy mindkettőjük orvos.” (13.) És még fontosabb tovább- vagy legalábbis komolyan gondolni azt a Csorba Béla a kötet sajtó alá rendezője által tett halvány reménytelenséget tükröző megjegyzést, miszerint „egyszer talán, egymásra irányított tükörként, egyszerre olvashatjuk majd mindkettőt.” (13.) Az első világháború századik évfordulója kapcsán rendezett (irodalmi) konferenciákon kevésbé terjedt ki a figyelem az országhatáron, vagy a *nemzet* keretein túlra, az esetek többségében mintha inkább csak a „saját” háborúról esett volna szó, nem pedig egy olyan *világháborúról*, mely a *térség* viszonyait alapjaiban megváltoztatta. A kiadvány előszavából kiderül, hogy a szerb orvosnő, dr. Slavka Mihajlović (1888-1972) „a háború kitörésének pillanatában a belgrádi Vračar városrészben működő állami közkórház sebésze volt, s a kormány és a közhivatalnok evakuálása után – feladatát ellátva – a szerb fővárosban maradt, egészen a háború végéig.” (12.) Az ő naplója is megjelent: Belgrádban, 1955-ben *Oblaci nad gradom* (Felhők a város felett) címmel. „[L]ényegében ugyanazokról a napokról számol be, amelyekről a mi naplónk hőse is [...]” (12.) Valóban üdvözlendő lenne ezeknek a szövegeknek (is) a kölcsönös fordítása, sokban segíthetné a felek történelmi élményeinek megértését, különösen olyan esetben, amikor ugyanazon eseményt annyira radikálisan másképp él meg két közeg, mint egy háborút, vagy akár „csak” egy ostromot, a vesztes és a győztes oldal. A 2014. október 17-én megrendezett *Az első világháború következményei Magyarországon* című konferencián Szarka László arra a látszólag nyilvánvaló, ám egyelőre jórészt kiaknázatlan lehetőségeket rejtő tényre hívta fel a figyelmet, miszerint a magyarországi konferenciákkal párhuzamosan természetesen a környező országok nagyvárosaiban is zajlottak az évforduló apropóján tudományos tanácskozások, melyek azonban egy dicsőséges történelmi pillanatot tematizáltak, a háború győztes olvasatát hangosították ki. A térség viszonyainak megértéséhez és újragondolásához alapot szolgáltathatna a kapcsolatokat drasztikusan, kívülről és mesterségesen átalakító, eltérő történelmi tapasztalatok megismerése és feldolgozása is. Vagyis érdekes lenne megismerni ezeknek a konferenciáknak az anyagát is.

Azt, hogy mennyiben lehet a háborúnak egy különlegesebb oldalát megismerni egy katonaeorvos szemszögéből, Tompa Andrea 2013-ban megjelent *Fejtől s lábtól* című regénye is demonstrálta, és a Forum naplókiadványa Koczka József szövegén keresztül, melyet több helyütt a szerb orvosnő ugyanakkor feljegyzett sorai kísérik lábjegyzetben, ugyancsak bizonyítja. Értelemszerűen olvashatunk 1914-es hadműveletekről: a sorozásokról, a Szerémségbe való bevonulásról, Šabac és Belgrád bevételéről, legvégül pedig az azt követő előrenyomulásról. A naplónak azonban sokkal izgalmasabb és érdekesebb részei azok,

melyek a huszonkilenc éves orvosnövendék szakmai tapasztalatairól és az addig idegen országról, az „ellenségről” kialakult és árnyalódó képéről szólnak.

Ferenczi Sándor orvos, pszichoanalitikus 1914-ben a *Nyugat* 16-17. számában írta a következőt: „elképzeltető olyan szempont, melyből nézve a még oly borzalmas és izgalmas események is csak a kísérleti lélektan nagyarányú experimentumainak látszanak. [...] Ilyen kozmikus laboratóriumi kísérlet a háború.” Koczkának, noha általános orvosnak készült, naplója tanúsága szerint olyan a pszichiátria hatókörébe tartozó kérdésekkel is szembe kellett néznie a háborús terepen, mint hogy ki alkalmas és ki alkalmatlan a harcra, ki beteg valóban és ki az, aki tettet a betegséget, vagyis aki a leszerelés, felmentés reményében szimulál, akár ezért sebesíti, vagy társával löveti meg magát. Míg a *test* sérüléseinek felismerése egyértelműbb feladatnak tűnt, legyen szó könnyebb vagy súlyosabb sebesülésről, fertőzésről vagy járványos megbetegedésről, addig a *lelki* sérülések diagnosztizálása ekkor még nehéz feladat elé állította a katonáorvosokat. A „háborús neurózisok” az első világháború során váltak tömegeket érintő tünetcsoporttá. Az idesorolt tünetek Koczka naplójának tanúsága szerint az események előrehaladtával váltak egyre súlyosabbá. Augusztus 22-én, vagyis kb. egy hónappal a frontra kerülést követően írta a következőt: „egy csomó legény a 9-10-11. századoktól, mind gyomorgörcsrel. Kettőt bent is tartottunk a maródi szobán, az egyik szimuláns, holnap reggel biztosan egészséges lesz, de az éjjelt megemlegeti. Éppen másfél hete jár a nyakunkra nappal, ha nincs itthon a századja, vagy nem megy sehová, egészséges, de mihelyst a század vonul, rögtön gyomorgörcse van.” (25.) Noha ma már tudható, hogy a görcs, a gyomor- és bélpanaszok a háború okozta lelki sérülések első leggyakoribb tünetei, a napló írása idején, augusztus 25-én a vezetés (feltételezhetően részben terelés céljával is) más okot talált a megbetegedésekre: „Nagy műharag a mosatlanszülő-evés miatt [...], s nekünk majd iskoláznunk kell a legénységet.” (26.)

A helyzet Koczka feljegyzései szerint szeptember végén és október elején vált komollyá, Sabác ostromakor, valamint azt követően, mikor a csapatok tovább nyomultak Belgrád felé. Nemcsak a közvetlen harcok, de az időjárás is kedvezőtlen hatással lehetett a katonákra, s ilyen körülmények között ez is fontos tényező volt: „az eső folyton esik, s a környék, különösen ahol a dekungok és futóárkok vannak, merő sár. Néhol bokáig süpped az ember a sárban.” (59.) Ahogy a kötet előszavában olvasható: „az igazi háború Koczka József számára voltaképpen a pánikszerű zimonyi visszavonulással veszi kezdetét, s folytatódik a szerémségi, majd mácsvai harcokkal Sabác elfoglalásáért.” Ekkorra már járványok is nehezítették a haladást („ismét egy pozitív és egy gyanús vérhas. Az ezredben már van egy kolera eset.” – [59.]), s a súlyosbodó harcok napjaiban egyre több kétes sérülést regisztrált az orvosnövendék. Október 11-én írta a következőket: „ma volt egy sebesült nálunk [...]. Vagy maga lőtte meg magát, vagy közvetlen közelből lőtték meg, mégpedig a mi fegyverünkkel. A seb bemeneti nyílásánál szinte kormos volt a bőr a puskaportól.” (60.) Két nappal később pedig „megint egy, amit nem tudok megmagyarázni sehogy sem. Csúnya, nagy lőtt seb a jobb alkar felső részén. Sebesüléséről nem tud számot adni. Állítólag kihívták a dekungból, hogy menjen patrulba, s a sebesültvivők reggel találták meg, s nem volt nála semmi egyéb, mint a töltött fegyver, amiből egy lövés ki volt löve. A seb úgy néz ki, mint amit közvetlen közlőlől lőtték, se a puskapornyomok nem voltak rajta.” (61.) A nyilvánvalóan önmagukat megsebesítő katonák megítélése és sorsa egyértelmű egy október 29-i bejegyzésből: „egy, aki magát lőtte meg. Jelentést teszünk róla...” (77.) Az is elgondolkodtató módon változhat, hogy egy katonáorvos mennyire örülhet, ha dolga van? Október 27-én írta a következőt Koczka: „különb az volna a legjobb, ha nem kellene már egyetlen embert sem kötözni többé, de mikor lesz az, hogy újabb sebesült már nem lesz?” (76.) Ugyanakkor egy november 4-i feljegyzésből kiderül, hogy a sebesültek számának csökkenése nem feltétlenül a sima győzelmet mutathatja, hanem épp ellenkezőleg: „a tegnapi ütközetben rengeteg veszteségünk

volt, aknák robbantak föl, s minden robbanáskor pontosan bevágott a gránát is, állítólag sokkal több a halottunk mint a sebesültünk.” (85.)

Nemcsak a sebesülések súlyosságának és a harcok okozta lelki sérüléseknek a felmérése vált egyre árnyaltabbá, de az ellenségről a háborús média által kialakított kép is folyamatosan változott. Az előrenyomulás során Koczka részletes leírást adott a szerbiai tájról, a kukoricaföldek állapotáról, az állattartási szokásokról. A katonaeorvos mondataiból világosan kirajzolódik annak felismerése, hogy a Belgrád felé vezető út mentén feldúlt falvak lakosságát nem harcoló ellenséges katonák tették ki, hanem békés időkben hétköznapjaikat élő, áldozatokká vált emberek. A naplóíró október 16-án jegyezte fel a következőket: „falvaikban, ahol eddig jártunk, egyetlenegy olyan házat találtunk, amelyik valamennyire modernnek mondható. Legtöbb ház egy szobából és egy nyitott tűzhellyel ellátott konyhából áll. [...] Asszonyaik szövő-fonó ipara eléggé fejlett. Igen szép pokrócokat s jó vászonféléket készítenek. Sok helyütt találtunk keresztöltéses hímzéseket.” (65.) A térség couleur locale-jához szorosan hozzátartozó alkoholfogyasztási és -előállítás szokásokról is megemlékezik Koczka. A feljegyzés szerint „körülbelül minden 10 házra esik minden faluban egy pálinkafőző. Sok helyütt találtunk hordókban rakiát, egyszer főzött, kellemetlen szagú, mondhatnám, bűdös cefreszagú pálinka. Rendkívül sok a szilvafa, s majdnem minden háznál 3-4-5 nagy 10-15 Hl-es hordó cefrét találtunk.” (65.)

A szerbekről természetesen nemcsak a térség lakosságaként beszél a naplóíró orvos. A hadi menekültek sorsa is változott. Október kilencedikén szökevényekről írt az orvosnövendék: „ma ismét 2 bolgár szökött át, s hozott magával megkötözve 2 szerbet is. Az utóbbiakat rögtön agyonlőtték, a bolgárokat meg jól tartották mindenféleképp.” (58.) A hónap utolsó napján azonban már másféle bánásmódról számolt be: „Tabanovičban még kb. 30-40 katonát s 5 öreg férfit és 2 öregasszonyt [fognak el]. Most már nem úgy csinálunk, mint mikor először jöttek át csapataink. Minden élő lélek át lesz küldve Magy.(ar)országra.” (82.) A szerb katonákkal kialakult összetett viszonyt nemcsak Koczka örökölte meg, hanem a naplóban lábjegyzetben többször is említett Fényes László is, aki haditudósítóként volt jelen a fronton. Mindketten írnak egy a két csapat által közösen használt kútról, ahova mindkét fél fegyvertelenül ment vízért, valamint ezt a békés pontot kihasználva leveleztek is egymással. „Bakáink egyre leveleznek a szerbekkel. Van egy kút, ahonnan közösen hordják a vizet. Vízért fegyvertelenül mennek, ott teszik le a kút környékére.” (74.) Fényes leírásában a következőképpen szerepel ugyanez a szituáció: „éjjel a szerbek, nappal mi használtuk, csavargó kutyákkal küldözgették az üzeneteket, hogy egyik fél sem bántja azokat, akik vizet hordanak.” (74.) Koczka közös paprikaföldről is említést tesz, „hol gyönyörű szép érett paprika terem, itt sokszor összetalálkoznak, s másként nem árthatván egymásnak, megfutnak egymástól, s legfőljebb röggel megdobálják egymást.” (74.)

Az első világháború évfordulóján több korabeli feljegyzés látott napvilágot, levelek, visszaemlékezések, naplók. A Koczka József által teleírt füzethez hasonló szövegek nem pusztán kuriozitásuk miatt tarthatnak számot az érdeklődésre. Azon túl, hogy egy szűkebb lokális közösség kulturális emlékezetének fontos részeivé válnak, a háború amúgy egyértelmű, mégis gyakran figyelmen kívül hagyott nemzetközi voltát sem hagyják elfelejteni. Nemcsak a háborúzó felek viszonyát mutatják be érzékletesen ezek a kiadványok, de az adott történelmi esemény többféle értelmezésére is felhívhatják a figyelmet, ahogy azt Koczka szövege is teszi a lábjegyzetekben mellette hivatkozott szerb orvosnő naplójával kiegészítve. Természetesen fontos a világháború hazai hatásainak vizsgálata, annak feltérképezése, mennyiben alakult át a hátszázagon belül a kulturális élet és a társadalom, ám érdemes figyelmet szentelni a világháború egész térségre kiható következményeire is, anélkül ugyanis könnyen elveszíthető a mérték, ami a változások súlyát és jelentőségét megadhatja. Koczka naplójából egy október 22-én tett feljegyzés szól az otthoniakról, mely azt sejteti, hogy a két közeg életproblémái, érthető módon, egészen messze kerültek egymástól. „Végre-

valahára levelet kaptam Ilonkától. Szabadkozik, hogy azért nem írt, mert nagy felfordulás volt otthon, szoba-, ajtó-, ablak- stb. festés.” (71.) A kölcsönös megértéshez a különbségeknek a megismerése vezethet.